

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele.

Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Axel Steensberg

Nytårs Gave

til Borupris' Venner

1983

Med et efterladt bidrag af
Svend Dyhre Rasmussen



FUGLEBJERG 1982

Axel Steensberg

Nytårs Gave

til Borupris' Venner

1983

Med et efterladt bidrag af
Svend Dyhre Rasmussen



FUGLEBJERG 1982

Institutionen Borupris Venner har hjemme i Fuglebjerg. Dens formål er at fremskaffe midler til fortsatte undersøgelser af den i middelalderen nedlagte landsby Borup i Borupris Skov og at fremlægge indvundne resultater ved forevisning på stedet og ved offentliggørelse af skrifter over emnet. En af bestyrelsens fire medlemmer er udpeget af Fuglebjerg kommune, for tiden borgmester Jens Chr. Pedersen. Formand er professor dr. phil. Axel Steensberg. Museumsinspektør Svend Nielsen, Dansk Landbrugsmuseum på Gammel Estrup, er næstformand, og landsretssagfører Jørgen Riemer, København, kasserer. Kontingentet er 100,- kr. om året. Vignetten på titelbladet, tegnet af forfatteren, viser, hvordan man opvarmede stenene på et bål over koge gruben, inden kødet blev lagt i. Nytårgaven er trykt i 300 eksemplarer, hvoraf 100 er nummererede.

Til Borupris' Venner

I det år, der er gået, siden sidste Nytårs Gave udkom, er det engelske manuskript om Borup-undersøgelserne skrevet færdig. Der mangler kun en sproglig revision, som den engelske arkæolog Philip Barker fra Worcester har lovet at foretage. Han kommer formentlig til Valby engang inden jul, så vi kan sidde nogle dage i ro og mag og foretage de nødvendige forbedringer.

Jeg har søgt Det humanistiske forskningsråd om økonomisk bistand til trykningen, og jeg håber, det vil afholde de to tredjedele af udgiften, medens styrelsen for Borupris Venner har besluttet at bidrage med den sidste tredjedel. I virkeligheden forelå den sidstnævnte bevilling først, således at Forskningsrådet kunne se, at vi selv var offervillige i denne vanskelige tid. Jeg takker Vennerne for denne vigtigste håndsrækning, der sandsynligvis har bidraget til at skaffe de resterende midler frem.

Jeg har desuden i løbet af afvigte sommer skrevet manuskript til den danske udgave, der er umiddelbart lettere tilgængelig i formen end den engelske. Forlaget Wormianum i Aarhus har lovet at udgive den i løbet af 1983, og Vennerne vil kunne få bogen til favørpris. Tegneren Jørgen Kraglund, der vil være nogle af læserne bekendt fra hans levende farveillustrationer i tidsskriftet »Skalk«, vil besøge Borupris engang til foråret, når det bliver lyst og godt vejr, og Harald Andersen, der selv er født i Tystrup og ejer et hus der, følger forhåbentlig med, så vil vi forsøge at se bort fra skoven og forestille os landskabet, som det lå med sine lange agerstrimler i den tidlige vikingetid med landsbyens gårde i forgrunden, således at Jørgen Kraglund kan tegne det i fugleperspektiv. Det er endnu ikke afgjort, hvad bogen kommer til at hedde. Men jeg har fundet forskellige skriftlige kilder fra senmiddelalderen, som vil kunne levendegøre fortællingen, selv om de ikke direkte er fra Borup. En af de mest interessante er »De gamle danske Dyrerim«, som J. Brøndum Nielsen udgav i 1909. Den er nemlig skrevet af

en munk i Næstved, som øjensynligt var fortrolig med egnens dialekt, idet mange af hans danske betegnelser, ifølge Brøndum Nielsen, er præget deraf.

I månederne maj-juli foretog Jan Faye og jeg udgravninger på dansepladsen, hvorom der berettes i det følgende. Desuden foretog vi en lille prøveafdækning på grænsen mellem gård 3's toft og den syd herfor liggende toft, der ikke synes nogensinde at have været pløjet. Stenene ligger tilsyneladende i samme uorden, som de er blevet efterladt af isen for mere end 10.000 år siden. Men vi var interesseret i at vide om en plet, hvor der var fundet middelalder-skår, alligevel skulle vise sig at rumme en hustomt. Vi fandt imidlertid næsten ingen trækul, og skårene kan være spredt fra de to sydligste hustomter i gård 3's toft. Området omkring udgravningen blev desuden gennemsoget med stenspyd for at sikre, at der ikke lå urørte grundsten i række. Men heller ikke dette var tilfældet.

Der er ganske sikkert mange fund at gøre endnu på Borup Gade. Således mener vi, at der ligger ét eller to småhuse tæt ved det, vi har kaldt gård 5, som i virkeligheden er en landarbejderbolig, et såkaldt »kåd«, tilhørende gård 4, storgården. Der er nemlig fundet skårkoncentrationer i dette område. En anden koncentration af skår er påvist vest for den store kogestensrøse, lidt vest for tværvejen, der nu hedder Borup Gade. Endelig ligger utvivlsomt den nordligste af landsbyens gårde vestligst i sin toft, nord for gård 2's toft ude i nærheden af skrænten mod Hulebækken.

Vi er imidlertid indstillet på, at der skal være noget at undersøge for eftertidens arkæologer, der rimeligvis vil være udstyret med bedre hjælpemidler, end vi er i dag - rent bortset fra, at de bør kunne kontrollere vort arbejde gennem efterfølgende undersøgelser.

Det sidste års undersøgelser i marken og af skriftlige kilder har, som det vil fremgå af de følgende kapitler, kastet lys over beboernes sociale og religiøse samkvem i langt højere grad, end vi havde turdet håbe. Det er især om disse forhold, denne Nytårs Gave handler. Men som et lille tillæg har jeg fremdraget S. Dyhre Rasmussens optegnelse af Valdemar Pedersens beretning om engslæt, da han, »Pæ'sen«, var dreng. Jeg håber, lokalkendte folk kan have interesse af at læse om den forandring, der er sket siden dengang.

Vor Frues Hverving i Gunderslev

I det gamle Næstved Sct. Peders klostres »Obituarium« - dvs. fortegnelse over hvornår der skulle læses sjælemesse for visse personer og institutioner - anføres også en »vor Frwess Høring i Gwundersløffwe«. Høring er en forvanskning af det gamle nordiske hverving eller »hvirfingsdrykkjur«, der betyder omgangsdrikkelag, og det drejer sig altså om et lav eller et slags gilde i Gunderslev sogn, indviet til Jesu moder, »Vor Frue« eller »Jomfru Marie« (Scriptores Rerum Danicarum, IV, 333. Se også Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder, V, Kbh. 1960, 309).

Sct. Peders kloster er i dag bedre kendt som Skovkloster eller Herlufsholm. Og Gunderslev-sammenslutningens »brødre og søstre« har ved en eller anden lejlighed betænkt klosteret i Næstved med en gave for at blive optaget i dets anniversarie- eller årtidebog, således at de afdøde til bestemte tider kunne ihukømmes med en messe og ikke blot som anonyme fattigfolk ved den store messe *en bloc* på Alle Sjæles dag den 2. november. Måske har man givet klosteret et par »bønneholdskøer«, en jordlod eller lignende. Det er i hvert fald sikkert, at Vor Frues Hverving i Gunderslev har bidraget til klosterets økonomi en gang for alle for at opnå en sjælemesse, der skulle læses »så længe verden står« - eller rettere så længe den katolske kirke eksisterede i Danmark. Og messen er altså blevet afskaffet ved reformationen i 1536.

Man kunne spørge, hvad forskel der egentlig var mellem en »Hverving« og et »Gilde«, for begge var åbenbart et slags lav forenet til fælles underhold eller fremgang; og hvori adskilte en »Hverving« sig fra landsbylavet og fra købstadens håndværker og købmandslav, der jo også ofte var viet til en hellig person, hos os ofte til Sct. Knud?

I Poul Johs. Jørgensens retshistorie (Kbh. 1940, 446 ff.) omtales, at sådanne sammenslutninger ofte kaldes for værnegilder. I byen Slesvig var der et edslav, hvis medlemmer kaldtes for edsbrødre eller svorne brødre, og det var dette lavs medlemmer, der i 1134 dræbte kong Niels for at hævne dets tidligere oldermann hertug Knud Lavards drab i Haraldsted skov ved Ringsted i året 1131. De var altså forpligtet til at udøve blodhævn, en bestemmelse, som kun kendes fra de nordiske værnegilder, og som åbenbart

går direkte tilbage til de hedenske offergilder, hvor man lod drikkehornet gå rundt i kredsen. Betegnelsen hverving eller hvirving er beslægtet med ord som solhverv, tidehverv og hvirvel. Det betød simpelthen noget, der vendte tilbage som i en kreds eller ring. Også betegnelsen hvirvel for en drejelig lukkepind hører til samme familie.

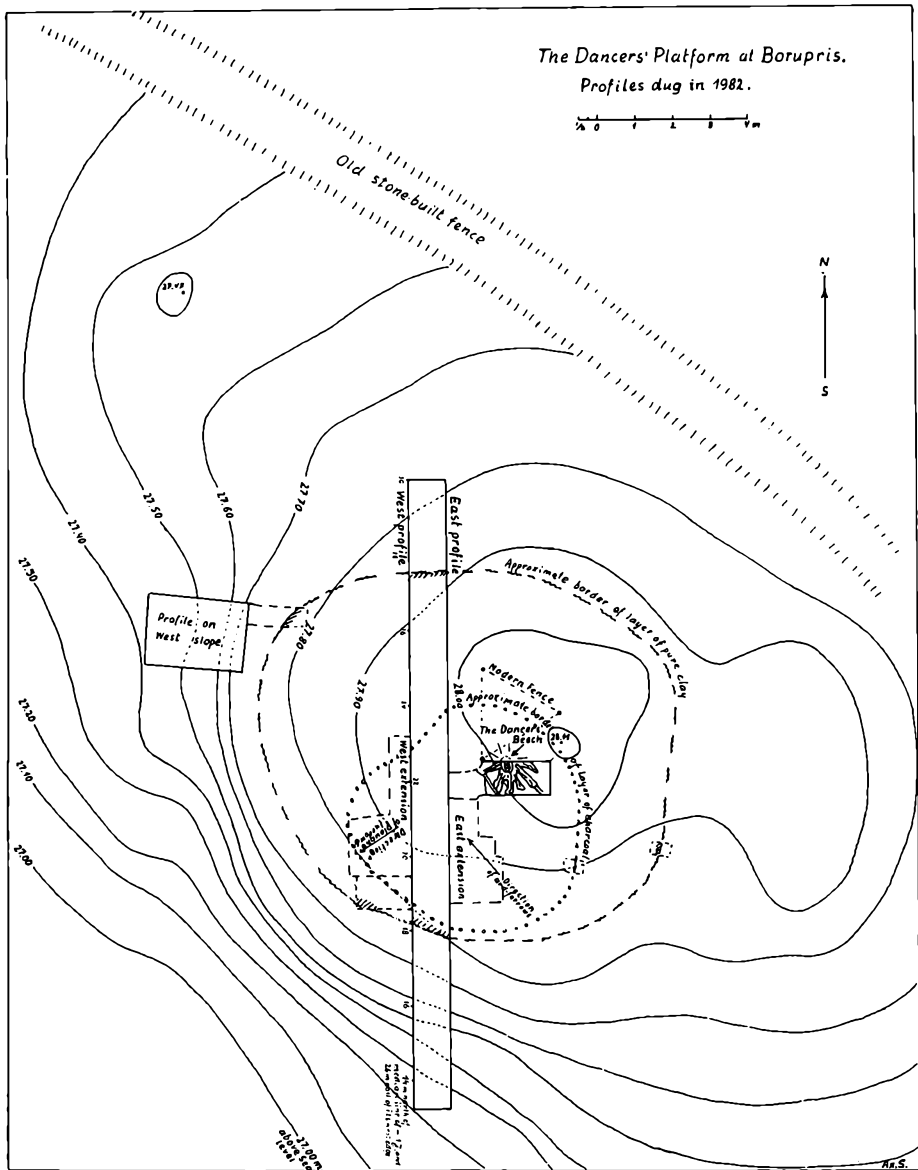
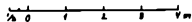
I Københavns byret 1294 § 1 skelnes mellem *convivia*, gilder og *sodalicia*, hvervinger (Kbh. Diplomatarium I, 42: *Convivia seu sodalicia, que vlgariter gilde vel hwerwing dicuntur*). Og i Roskilde skelnede man i 1158 mellem de indfødtes *sodalicia* og de fremmedes *conjuratio*, hvilket taler for, at der er tale om to forskellige organisationer med forskelligt grundlag, der efterhånden smeltedes sammen til broderskaber med religiøse, selskabelige og understøttende formål. Herved kom læsningen af sjælemesser for afdøde medlemmer til at spille en tiltagende rolle. Så sent som i 1335 fandtes der i Åbenrå både et Sct. Nikolaj gilde og en Sct. Nikolaj »Hvirwing« (P. G. Thorsen: *De med jyske Lov beslægtede Stadsretter*, Kbh. 1855, 162).

Det er velkendt, at landsbylavenes »vider og vedtægter« på Bornholm og i visse landsbyer på Fyn var påvirket af de gamle værnegilders organisation. Det gælder ikke mindst Lumby-Tårup bylov i Lunde herred på Fyn fra 1592. Her kaldes lavet ligefrem et gilde. Formanden, »oldermanden«, har sine »stolsbrødre«, dvs. medhjælpere hvis navn kommer af, at de havde ansvaret for øltønden, der lå på ølstolen. I gildehuset måtte ingen bære våben: sværd, spyd eller økse så lidt som kniv, hammer eller andre dødbringende genstande. Havde nogen gildebroder eller gildesøster forfald til »sommer-, hvorning- eller pinse-gilde«, må han sende en gæst som stedfortræder. Her bruger man altså det gamle udtryk hverving om sommer- eller pinsegildet (Bjerge og Söegaard: *Danske vider og vedtægter*, I, Kbh. 1904-06, 331). Det samme gælder en vide for Kjærby, Asperup sogn, Vends herred 1629: »gildeslav, hvørig och andre tøndedrøk« (Vider og vedtægter, I, 378).

I Olsker på Bornholm tales i 1775 om »vor første gilde hvert år, som de

Fig. 1. Dansepladsen i Borupris. Højdekurver for hver 10 cm. En profilgrøft er skåret igennem i en meters bredde fra nord til syd umiddelbart vest for det sted, hvor rødderne af dansebøgens stub er indtegnet i en østlig udvidelse af udgravningen. Den faldt i oktoberstormen 1967. En afløser bliver plantet i den angivne trekantede indhegning (Modern Fence). Ved hjælp af små prøvehuller er det omtrentlige omfang af det fede lerlag (pure clay) angivet og med prikket signatur omfanget af trækullaget. Skovdiget fra begyndelsen af 1800-årene ses øverst som en skrå afgrænsning. Tallene i vest-profilet angiver afstand i meter fra midten af atlasblad I J.

The Dancers' Platform at Borupris.
 Profiles dug in 1982.



gamle havde kaldet pintsegilde« (Vider og vedtægter, IV, 1932, 98), og i Øster Maries gildeskrå fra o. 1790 fastsættes bøde for at bruge ukvemsord i »gildehuset eller på gildesvald« (Vider og vedtægter, IV, 102). Udtrykket »gildesvald« hentyder til græsmarken ligesom forleddet *Val-* i Valby.

Kai Uldall har i afhandlingen Dansehøj, Pinsebod og Gildesvold (Fortid og Nutid VIII, 1930, 178) citeret en udtalelse fra P. N. Skougaards Bornholmsskrivelse 1804, hvor det om Knudsker sogn hedder, at gildet »eyer en Plads ved Kirken, hvilken fører Navn af Gildesvall (Gijllesvajl), paa hvilken Gildet egentlig skulde holdes og Øllet drikkes, men en Bonde dyrker denne Plads imod at overlade Selskabet Værelser i sit Korngulv og en Lo til Dandsesal«. For til gildet hørte selvfølgelig dans! Og i Poulsker sogns gildeskrå fra 1791 pålægges tvende mænd hvert år at bese gildesjorden, samt om den på Gildeshøjene voksende torn er fredet og opelsket. Gildeshøjene var et par gravhøje, der lå på gildesjorden. Men hvad skulle man med de tjørn, der voksede her, og som to af gildebrødrene havde pligt til at pleje?

De skulle naturligvis bruges til gærdsel omkring gildesjorden. Herom får vi udførligere besked i nogle vider fra landsbyer på Als, hvor det for eksempel i Sjellerup og Guderup byers vilkårsbrev fra 1639 forbydes at hugge enten hassel, el eller tjørn med økse i anden mands skifte (Vider og vedtægter, V, 1938, 281). Og i Lavnsbys vedtægt, Hagenbjerg sogn, forpligtes hver bolsmand til at indhegne sine kobler (dvs. skifter) med levende gærder af hassel og tjørn.

Der fandtes også hassel, elleris og tjørn på eller omkring dansepladsen i Borupris i 1400 årene. Men det skal vi høre nærmere om i næste kapitel.

Dansepladsen i Borupris

I maj 1982 tog dr. phil. Jan Faye og jeg fat på at undersøge, hvordan den ca. 20 m brede platform under dansebøgen i Borupris var opbygget. Vi udførte gravningen uden arbejdsmandshjælp, hvorved vi sparede penge, men tillige for at have bedre kontrol med, hvordan jordlagene artede sig.

Opbygningen viste sig at være mere kompliceret, end vi havde forestillet os, ellers ville vi måske nok have udført en større del af arbejdet ved lagvis

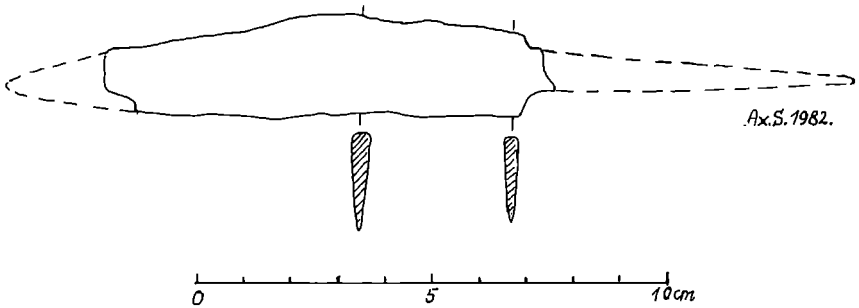
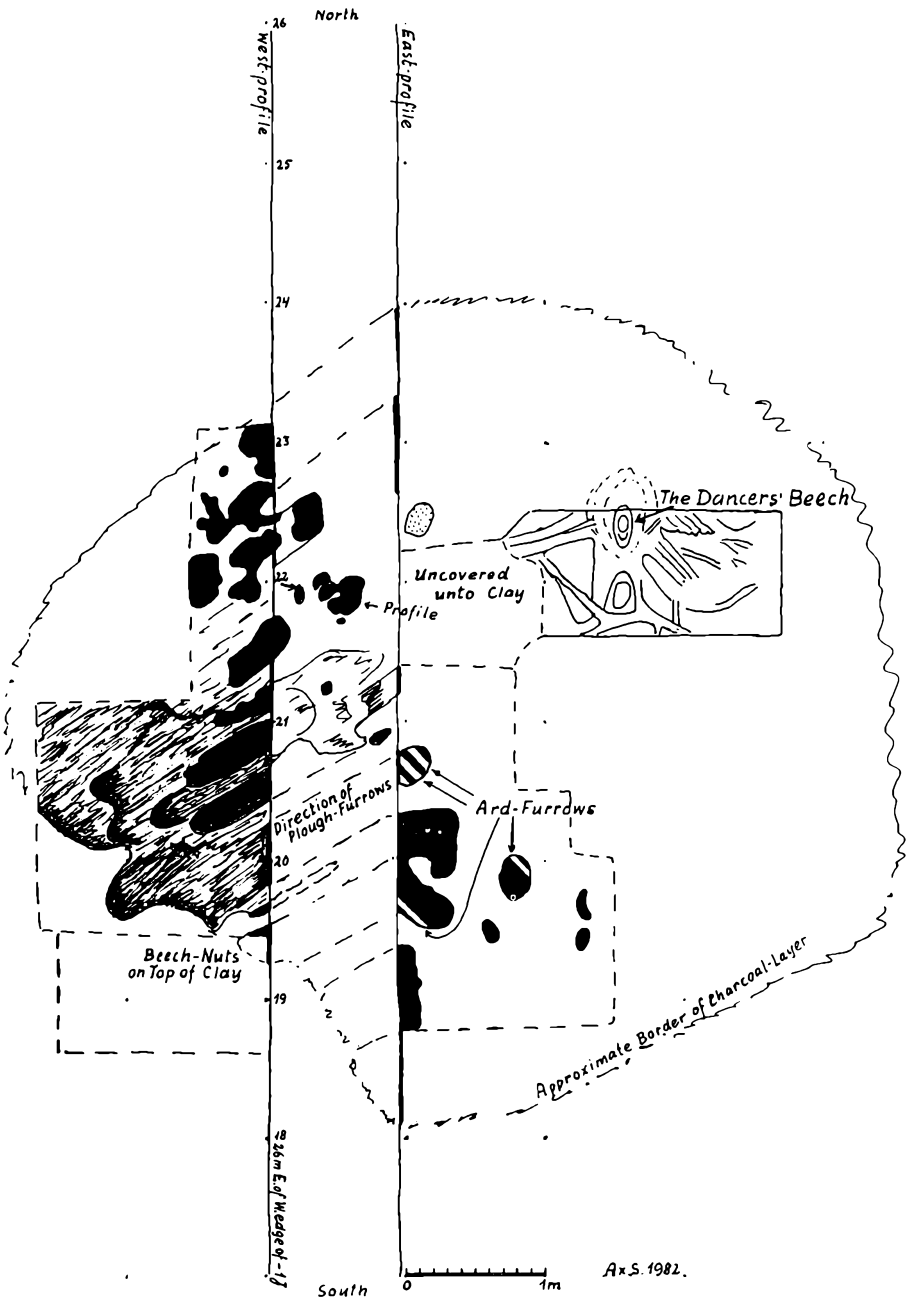


Fig. 2. Stærkt rusten jernkniv, hvis spids og skafttunge er afbrudt. Den blev fundet 5 cm under overfladen af den oprindelige opfyldning i danseplatformen. Den stammer sandsynligvis fra den yngre jernalder, men kan efter formen også være fra tidlig middelalder. Hvervinglavets drikkebrødre havde normalt ikke lov at bære knive og andre mordredskaber, for at de ikke i fuldskab skulle komme til at dræbe hinanden. Offergoden brugte derimod en kniv til at stikke offerdyret med, så blodet kunne smøres på træet eller pælen, som stod der, således at guddommen og andre kunne se, der var ofret. Det kan dog ikke udelukkes, at en af deltagerne i smug har haft sin kniv med, og at skaft og spids er brækket af under slagsmål.

fladegravning. Som de af Vennerne, der deltog i rundvisningen lørdag den 12. juni, husker, havde vi lavet en ca. 1 m bred snitgrøft tværs gennem forhøjningen i nord-syd (fig. 1). Det viste sig, at der nederst var et 30-40 cm tykt lag stenfri muld. Herpå havde man på de midterste 10 m lagt et op til 20 cm tykt lag fedt ler som et dansegulv i det fri. 5 cm under lerlaget fandt vi en stærkt forrustet jernkniv, hvis spids og skafttunge var afbrudt. Der var dog så meget af tungen bevaret, at man kunne se, at den var indknebet både fra ryggen og fra æggen, hvilket var almindeligt i den yngre jernalder og ældre middelalder. Æggen var lige men ryggen buet (fig. 2). Bladet må have været mindst 11 cm langt, svarende til de stikknive kvinderne brugte til at slagte fjerkræ og mindre husdyr med i min barndom. Det var, som nævnt i det foregående kapitel, forbudt at medbringe knive og andre farlige våben til hvervingilde. Men der har sikkert altid været deltagere, der ikke tog hensyn til forbudet. Måske er kniven knækket under et slagsmål mellem de dansende?

Engang i 1400 årene blev lerlaget imidlertid forstyrret. Vi ved ikke, hvad årsagen var. Men da det skete, *efter* at stedet var blevet opgivet af Anders Lunge og overladt til naturens kræfter, må vi gå ud fra, at det var folk fra de andre landsbyer i sognet, der ønskede platformen sat ordentligt i stand. Der blev afbrændt et stort bål af elletræ, tjørn, røn, hassel etc., hvis rester



dækkede en 5-6 m bred runding. Det drejede sig måske om et gærde, der har vokset på platformens kant, men som er blevet forsømt, så det kom til at genere de dansende? Vi mindes fra sidste kapitel, at man hegnede med el, hassel og tjørn på Als, og at gildeshøjene i Poulsker på Bornholm bar en vegetation af tjørn, som opelskedes til gærdsel for gildesjorden.

Hvorom alting er, så afbrændte man i Borupris en bunke gærdselsmateriale på dansepladsen og pløjede resterne ned, dels i lerlaget og dels under det, eftersom leret var tykt til. Derved kom trækullene efter gærdslelets ris og kviste til at ligge i eller under leret. Og for at platformens overflade kunne blive helt jævn, tog man og kørte med en ard uden muldfjæl på tværs af plovfurerne, således at der ved vor afdækning stedvis viste sig parallelle lerfyldte ardfurer oven i de trækulblandede plovfurer. Arden må have haft et spidst træskær ligesom de gamle jernalder-arders. For de smalleste furer var kun 5 cm brede, medens andre noget dybere var op til 7 cm brede. Samtlige ardfurer var i profil en smule skæve, og i to parallelle furer, der lå ved siden af hinanden vendte skævheden til hver sin side, således at manden, der har styret arden, må have hældet den lidt ind mod sig selv. Derved fik skævheden modsat retning, når han vendte og lavede den næste fure ind til den første.

Det ser ud til, at man efter denne jævningsproces har lagt et tyndt lerlag ovenpå det pløjede. Men tæt ved platformens sydvestre rand, hvor dette lag ikke fandtes, fremdrog jeg en mængde skulpter af bog, som lå i et op til 5 cm tykt lag oven på det ompløjede ler. Disse frugter må stamme fra modertræet til den dansebøg, der faldt i 1967, og som forstbotanikerne anslag til at være op mod 300 år. Den var nemlig rodkud af en ældre stor bøg, og det må være den, der er blevet plantet efter reoveringen af pladsen i 1400 årene, og som har kastet sine frugter ude på den sydvestlige del af forhøjningen.

Senere blev pladsen yderligere udbedret ved, at man lagde et 20 cm tykt lag lerblandet jord på den, og derved fik den det udseende, den har den dag i dag.

Fig. 3. Midterpartiet af samme profilgrøft som i fig. 2, men i større målestok. Man ser nogle af plovfurerne indtegnet med sort i retning NØ-SV. Syd for dem fandtes bog af den ældre dansebøg fra 1400-årene på toppen af det fede lerlag (Beech-Nuts), og til højre for profilgrøften fem rester af ardfurer fyldt med fedt ler. De tre øverste lige ved profilet er parallelle, og de andre to flugter med dem på tværs af de sorte plovfurer.

Dansepladens alder

Under arbejdet med at skrive den engelske publikation om Borup blev det klart, at dansepladsen må have ligget på samme sted, før landsbyen blev anlagt, dvs. før 700 e. Kr. Thi den nordligste toft har fået en skæv facon ved, at dens toftægærde bøjer uden om dansepladsen, hvorimod de øvrige tofter har en normal rektangulær form. Da dette blev klart, tog jeg fat på at undersøge, om der kunne påvises et bestemt måleforhold mellem agerbredder og toftebredder indbyrdes. Udgangspunktet for en sådan undersøgelse måtte blive stenrækkerne, der ligger i agerrenerne fra den første opdyrkning, medens åbne furer uden sten kan være fra en hvilken som helst periode i middelalderen.

Desværre mislykkedes forsøget i begyndelsen, fordi det ikke lod sig fastslå med sikkerhed, hvor et hold agre begyndte, og hvor de endte. Tilmed var der nogle af de lange nord-sydgående agre, der kilede sig ind mellem de andre. Men agrene fra dansepladsen nordpå havde både en sikker begyndelse og ende, idet det næste hold mod nord på skråningen mod søen vendte den anden vej, medens dansepladsen og det omtalte krumme toftægærde måtte danne udgangspunktet i syd.

Agerskiftet viste sig at bestå af 48 agre, der vendte enderne mod Hulebæksdalen. Det kunne tyde på, at landsbyen oprindeligt har bestået af seks eller måske kun tre tofter, hvis bredder skulle gå op i den samlede agerbredde på en rimelig måde. Det viste sig yderligere, at man i det store hele kunne finde grupper på fire indbyrdes ens bredder, og at der efter hver to af sådanne grupper fulgte en tredje, hvis bredde var næsten 20 pct. større. Naturligvis varierer bredderne lidt alt efter, hvor man måler. Men målt omtrent på midten viste sammentællingen, at bredderne af de to sydlige hold hver især var en smule over 80 pct. af det nord for liggende hold. Målte man tofternes bredder og gik ud fra, at der syd for gård 3's toft har været endnu en toft, der aldrig nåede at blive bebygget, udgjorde de to sydlige toftepars bredder hver især lidt over 80 pct. af det nordligste par, der grænser til dansepladsen. I det midterste toftepar var der bebyggelse på begge tofter, nemlig gård 1 og 2. Men i det nordligste toftepar synes der ligesom ved gård 3 kun at have været bebyggelse på den ene, idet toften, der grænser til dansepladsen, var udbygget. Det tyder på, at der oprindeligt kun er blevet anlagt tre tofter svarende til landsbyens oprindelige tre »bol«, dvs. fulde gårde, og at hvert af disse oprindelige bol senere er blevet spaltet op i to tofter.



Fig. 4. Dansebøgen i Borupris, som den tog sig ud med sin mægtige krone før den faldt i en oktoberstorm 1967. Gamle folk fra Rejnstrup huskede endnu o. 1950, at ungdommen i deres barndom i 1880'erne drog til skovs og dansede på den 20 m brede platform mens spillemændene sad på bænke oppe i træet. Denne risbøg var komme op som rods kud af en ældre dansebøg, der må være blevet fældet i begyndelsen af 1700-årene i pietismens tid. Men nu har vi fundet frugter af dette modertræ, der brugtes af Vor Frues Hvervings-gilde i Gunderslev allerede omkring 1500, og den store platform har eksisteret allerede før landsbyen Borup blev anlagt o. 700 e. Kr. som et hedensk helligsted. Ax.S.fot.

Men hvorfor flyttede man ikke dansepladsen, da landsbyen blev anlagt omkring 700 e. Kr., så det nordre toftegærde kunne få et lige forløb? Grunden hertil må være, at man ikke vovede at flytte platformen, fordi den var fredhellig. Vi ved, at de gamle germanere dyrkede deres guder i hellige, indhegnede lunde. I midten af indhegningen stod et træ eller en træstolpe, en »sule«, hvorpå man smurte offerblodet som tegn på, at der var ofret. Et sådant træ, kaldet »Irmisul«, dvs. den store sule eller det store træ, var det, Karl den Store fældede på Saksernes hellige plads, da han ville bevise, at hans kristne gud var stærkere end deres hedenske.

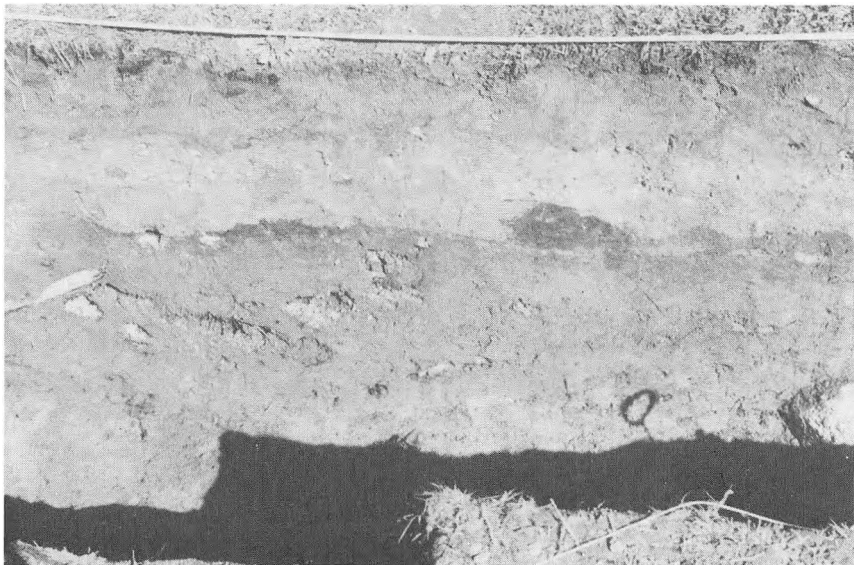


Fig. 5. Del af østprofilen i det nord-sydgående snit gennem danseplatformen. I midten ser man en mørk, gennemskåren plovfure, der kan genfindes i det tegnede profil. Det var oveni denne, vi fandt tre ard-spor. Ax.S.fot.

Muligvis har der stået et offertræ på platformen i Borupris, før landsbyen Borup blev anlagt? I hvert fald har man danset på den runde estrade. Og det er rimeligt, at de mennesker, der i middelalderen drog til skovs og dansede her, var de samme, som kogte kød i gruber ved hjælp af glohede sten, og som efterlod sig den store kogestensrøse, hvorfra vi har C-14 dateringer gennem hele 1400 årene. Man har ikke ladet landsbyens gamle gadeplads gro til med skov, sådan som det skete med de fleste af agrene, Gadebakken indbefattet. Man har tværtimod sørget for at holde pladsen ryddet for trævækster, så der voksede græs over det hele fra den store kogestensrøse ved Gadebakkens fod og over til dansepladsen ved Hulebækken. Hvem det var, der sørgede for dette, er ikke svært at gætte: Det må have været de samme »brødre og søstre«, der havde organiseret sig i værnegildet »Vor Frues Hverving i Gunderslev«.

Selv om kirken lå i det gamle Gunderslevmagle, var sognets befolkningsmidtpunkt de to forbundne landsbyer Rejnstrup og Gunderslevlille. Man må derfor gå ud fra, at de fleste af deltagerne i middelalderens sommer-



Fig. 6. Fortsættelsen af østprofilen fra fig. 5 imod syd. Den store sten i venstre kant er fælles med foregående fot. Man ser det nedpløjede trækullag, dateret c. 1480, i underkanten af det tykke fede lerlag. Ax.S.fot.

gilde på Borup Gade med påfølgende runddans under dansebogen først og fremmest kom fra disse to landsbyer, sådan som det var så sent som i 1880'erne, den tid hvorom gamle folk fra Rejnstrup kunne fortælle, da jeg første gang kom til Boruppris (fig. 4).

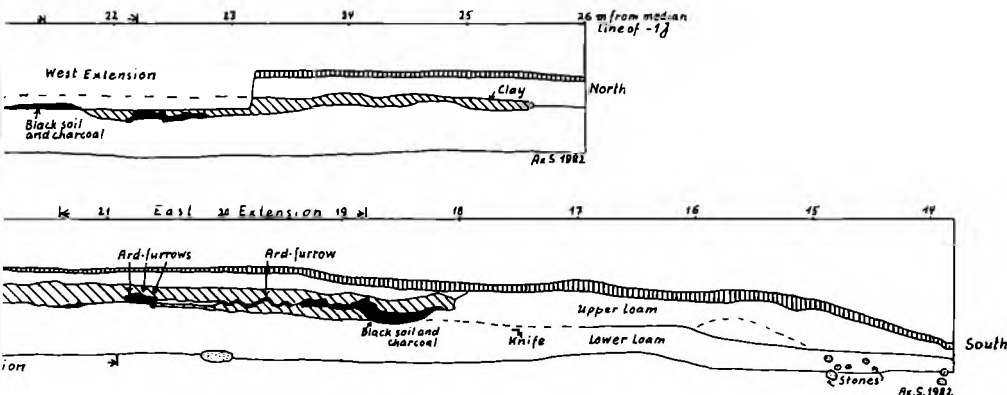
Når Vor Frues Hverving var knyttet til sognets navn, skyldes det imidlertid ikke bare, at den omfattede hele sognet, og at dens brødre og søstre skulle bistå hinanden under sygdom, følge afdøde medlemmer til graven og sørge for lys og sang i sognekirken. Det har nok også sin rod i dens hedenske fortid. Når værnegildet blev viet til Vor Frue er det vel nærliggende at gætte på, at det også havde en kvindelig guddom som centrum i førkristen tid? Om Gunderslev kirke også var indviet til Vor Frue, kan vi desværre ikke vide, idet alle oplysninger om dette forhold er gået tabt. Men det er vel ikke usandsynligt. Og da vi nu ved, at der eksisterede et fællesskab før kristendommen blev indført, og at det i hvert fald ved sommerfesten må have haft dansepladsen og Borup som midtpunkt, er vel en af grundene til, at kirken blev opført i landsbyen Gunderslev den, at landsbyen Gunderslev

Fig. 7. I begge sider af den lange profilgrøft gennem dansepladsen optegnedes lagfølgen. Øverst ses et parti af vestprofilet. Over det ældste opfyldningslag (Lower Loam) ligger et fedt lerlag, der er blevet delvis vendt af ploven, således at det sorte trækullag er kommet til at ligge i det eller som i det nederste, østlige, profil endog delvis under lerlaget. Der er vist nok blevet lagt endnu et tyndt lag fedt ler ovenpå, men først pløjedes på tværs af plovfurerne med en ard.

var større end Borup. Men hovedårsagen var sandsynligvis, at landsbyen Borup på dette tidspunkt var ophørt at eksistere, erstattet af nogle boliger for husmænd eller »kådnere«, medens storgården nr. 4 havde overtaget al landsbyens jord.

Det kan tænkes, at storgårdens ejer har været medvirkende ved kirkens opførelse, ja, at han ligefrem har været dens patron eller skytsherre? Både Dyhre Rasmussen og vi andre undrede os nemlig over, at der på landsbyens plads var adskillige tegn på gammel stenhugning. Da splinter fra en sådan virksomhed også fandtes i de stenrevler, der var grundlaget for toftegærderne i landsbyen, mente vi, at man allerede før landsbyen blev fuldstændig nedlagt, var begyndt på at ødelægge den runddysse, der som en ruin ligger tæt ved skrænten mod Hulebækken i gård nr. 1's toft. Vi fandt desuden ved ildsted 5 i gård 3 et brudstykke af en tildannet pille med ovalt profil, som ikke kan have haft nogen funktion i selve ildstedet, der var et af de yngste i huset (fra o. 900). Men brudstykket må være havnet ved ildstedet, da huset var ved at være opgivet.

På de berømte kalkmalerier fra o. 1350 i Ørslev kirke kun 17 km mod sydvest ser man denne kirkes stifter, en herremand, bære en kirkemodel frem for Johannes Døberen, til hvem kirken var indviet. Her optræder der altså en jorddrot som kirkestifter. Men desuden ser man en dansefrise, hvor seks herrer og tre damer danser holdende hinanden i hænderne, en



Denne istandsættelse af dansepladen dateres til 1400-årene, samtidig med den store kogestensrøse ved Gadebakken. Øverst i bundfylden lå en jernkniv, indtegnet i det lange profil til højre mellem punkterne 17 og 18. Og ovenpå lerlaget fandtes skulper af den ældre dansebøg, som det ses ved punkt 19 i det øverste profil (Beech-nuts). På toppen af leret blev engang efter 1400-årene lagt yderligere et ca. 20 cm tykt lag leret muld, hvorover græstørven bredte sig (Topsoil). Platformen hæver sig i alt 70-80 cm over undergrunden.

kædedans, der svarer til den, man har opført på estraden under dansebøgen i Borupris (fig. 8).

Skulle man gætte på, hvilken guddom landsbybønderne har fejret i Borup i vikingetiden, må det være nærliggende at tænke på frugtbarhedsgudeparret Frøy og Frøya. Frøy og Frøya, hvis navne betyder hersker og herskerinde, var i den nordiske mytologi søskende, børn af Njord. Men de udgjorde også et gudepar for frugtbarhed og elskov. I Flatøbogen, der er nedskrevet kort før 1400, fortælles, at et billede af Frøy blev ført rundt i Svealand om vinteren, og med sig havde han en præstinde, der kaldtes hans kone. Hvor de kom hen, blev de modtaget med stor glæde, fordi de altid medførte godt vejr og spæde en god avl den følgende sommer. Dette svarer til den romerske forfatter Tacitus' fortælling om gudinden Nerthus, der blev kørt omkring på en vogn, og til lignende fortællinger fra landene omkring det østlige Middelhav. Her var det frugtbarhedsgudinden Kybele, der kørte rundt på en vogn trukket af løver eller pantere. Man mener, at Frøya har overtaget rollen som frugtbarhedsgudinde efter Nerthus, der er en romanisering af det germanske ord Njord. Det er derfor heller ikke mærkeligt, at landsbyer både i Sverige og Danmark blev opkaldt efter gudeparret, f.eks. Frøslev på Stevns.

Frøy var på det lille guldhorn fra o. 450 e. Kr. - fundet ved Gallehus i Sønderjylland - forsynet med en kort le som symbol. Men ifølge Adam af



Fig. 8. I Ørslev kirke danser riddere og jomfruer en kæde- eller ringdans, de første klædt i korte kjortler, som det var skik o. 1350, de sidste med jomfrukrone på hovedet. Både fordanseren og han, der slutter rækken, svinger grønne krans (af bukkar?) i hænderne som tegn på, at der danses på marken eller i den grønne lund. En herold i skikkelse af en hare blæser på trompet. Var dansekæden en lukket ring og pladsen trang, kunne kæden bølge ud og ind som en orm, der bugter sig. Denne form for kædedans (Karolen) var fra Frankrig trængt ind i Danmark allerede o. 1170. Den har utvivlsomt afløst ældre hjemlige former, som der hentydes til i sagaerne. Kredsens danser hører naturligt sammen med hveringslavet, men selve ordet »at danse« er lånt udefra. I Norden hed det »at lege«.

Bremen, der besøgte Svend Estridsen og bagefter skrev om de nordiske riger, var Frøy i Uppsala i stedet for kendetegnet ved et stort avlelem, og ved offerfesterne for ham blev der sunget »uanstændige sange«. Leen som frugtbarhedstegn var mindre udfordrende, men ikke mindre virkningsfuld. For i 1777 berettede den svenske antikvitetstegner C. G. G. Hilfeling, at der i Sct. Olofs kirke i Skåne ved prædikestolen fandtes en menneskelig figur med en le i hånden. Sct. Olof var Frøys kristne efterfølger, og Hilfeling skriver om den løstsiddende le på figuren, at med den bestrøg bønderne sig i håb om at opnå en god høst. Den er ganskevist senere forsvundet og blevet erstattet med en økse, der jo også bedre passer til den norske helgenkonge.

Den sidste dansebøg i Borupris var ifølge forstbotanikerne opvokset af to rodskud fra et ældre stort bøgetræ, og det må være af dette træ, vi i sommeren 1982 fandt frugter ved vor udgravning. Hvornår dette ældre træ er blevet fældet, kan vi kun gætte på. Men i 1736 skrev biskop Erik Pontoppidan i sin »Fejekost«, at hans landsmænd i de aftener, der går forud for Valborgdag den 1. maj og Sct. Hans dag den 24. juni opfører danse på bakketoppe, ved søer og kilder »og tager sig andet narreværk til«. Vi ved imidlertid, at ejeren af Gunderslevholm, overkammerherre Carl Adolph v. Plessen, i 1731 kaldede en yderst gudfrygtig præst til Skelby og Gunderslev, en mand han ikke kendte personligt, men som må være blevet ham anbefalet. Denne præst hed Hans Hansen, og han blev farfar til den kendte portrætmaler Hans Hansen, der har skildret sin barndom i Skelby i sine erindringer. Men også en farbror til sidstnævnte og præst i kaldet efter den gamle Hansen har skrevet erindringer, som er trykt i Personalhistorisk

Tidsskrift (1 rk., III, 305 ff). Heraf fremgår, at Hans Hansen den ældre følte sig nært knyttet til den ugifte ejer af Gunderslevholm, C. A. v. Plessen. Plessen var også stærkt religiøs. Det var ham, der fik Herrnhuternes fører, grev Zinzendorff, til København i anledning af Christian den Sjettes kroning. Det er derfor nærliggende at tænke, at de to mænd, overkammerherren og hans præst, sørgede for, at den ældre dansebøg blev fældet, og dermed satte en stopper for ungdommens »narreværk« med springen og dansen i sommernatten.

Sammenfatning

Vil man forsøge at rekonstruere et perspektiv bag det mest fremtrædende levn fra fortidens Borup, dansepladsen, fortøner det sig altså mere end 1300 år tilbage, dvs. i tiden før landsbyens grundlæggelse. Det ser ikke ud til, at den ca. 20 m brede og oprindeligt 40-45 cm høje platform indgår i nogen organisk forbindelse med det system af digevoldingsagre, vi har kunnet rekonstruere for de nærmeste århundreder før den kristne tidsregnings begyndelse. Her plejede man nemlig som hovedregel at lægge agerskellene i tilslutning til gravhøje og grave, som det for eksempel skete med en brandpletgrav i en flad højning på Vindblæs hede (G. Hatt: Oldtidsagre, Kbh. 1949, 36 ff). Såfremt vor rekonstruktion af agerskellene i Borupris fra tiden før Kristi fødsel er pålidelig, må dansepladsen være blevet anlagt engang i de seks-syv hundrede år, der ligger mellem dette ældre agersystem og anlæggelsen af landsbyen Borup.

Det passer også med, at de hedenske helligsteder fandtes i lunde. Og netop i dette tidsrum var hele området, så vidt vi kan skønne, vokset til med skov, der jo er den naturlige vegetationsform under vore himmelstrøg.

Vi kan ikke bevise, at der er sket ofringer på dansepladsen. Men at den har været urørlig, da landsbyen blev grundlagt, er et af resultaterne af vor undersøgelse. Fundet af en jernkniv øverst i bundlaget lige under det senere påførte lerlag taler ikke imod, at dansepladsen har eksisteret i den yngre jernalder. Senere er estradens midterparti blevet udbedret med et fedt lerlag. Men hvornår dette er sket, kan vi ikke afgøre. Måske er denne udbedring foretaget, da landsbyens gårde kom til at ligge umiddelbart syd for, hvilket kan have bevirket en grundigere vedligeholdelse af platformens



Fig. 9. Før profilgrøften blev gravet helt til bunds lavede vi et tværsnit i den. Heri ses to mørke furer, der begge er væltet til venstre. En mørk stribe fortsætter mod højre side, og i østprofillet, som skimtes yderst til højre, tegner sig den mørke fure, som også sås på fig. 5. Det var i oversiden af denne vi iagttog tre ardfurer. Ax.S.fot.

overflade, end da den lå afsides fra de gamle landsbyer Bavelse, Gunderslev og Sneslev ude i skoven?

Det ser ikke ud til, at beboernes trosskifte fra Frøy og Frøya til den hvide Krist og Jomfru Maria har sat sig spor i pladsens opbygning. Men det hedenske Hvervingsdrikkelag, hvor drikkehornet gik fra mund til mund i



Fig. 10. Her har vi afdækket ned til pløjelaget. Billedet er set mod syd. Forrest ved profilgrøften ses den samme fure som i fig. 9 yderst til højre. Ardsporene ses som to lyse aflange pletter, mindende om fodspor. Det tredje spor er skredet ned i udgravningen, men i baggrunden skimtes et parallelt ardsfor ud for et par sten i profilgrøften. Ax.S.fot.

kredsen af edsbrødre, blev med kirkens velsignelse forvandlet til »Vor Frues Hverving« i Gunderslev. Og det var så heldigt, at pinsefesten kunne erstatte den gamle vårfest, hvorved dansen gik videre. For fest og dans hører sammen, som vi har set i det foregående.

Men også offermåltidet, hvor kødet blev kogt - »sydet« - med varme sten

i en grube, fortsatte i det kristne værnegilde helt frem til omkring 1500, da de reformatoriske præster formentlig har sat en stopper for den slags afguderier. Dansen fik de ikke afskaffet. Tværtimod blev estraden engang i sidste halvdel af 1400-årene udbedret ved, at gærden af tjørn, hassel og elleris huggedes om og afbrændtes i et stort bål, som har skaffet os en pålidelig datering. Det hele blev jævnet med plov og ard, et nyt tyndere lag ler synes at være lagt på, og en dansebøg blev plantet i platformens midte. Ungdommen kunne fortsætte med de gamle traditioner fra hvervingtiden og drage ud til dansepladsen på grænsen mellem skoven og Borup Gade for med hver mands partner, knøsen med sit »gadelam«, at danse rundt i sommernatten, mens spillemændene sad i træets krone og musicerede.

Under den herrnhutisk vakte overkammerherre på Gunderslevholm og hans fromme præst er den gamle bøg rimeligvis blevet fældet. Men en ny og med tiden lige så omfangsrig risbøg er skudt op fra det gamle træes stub. Og da Christian den Sjette var død, kunne dansen fortsætte. Først da man begyndte at søge til forsamlingshusene sidst i forrige århundrede hørte sommerdansen op på estraden ved Borup Gade.

Efterskrift: Efter læsningen af sidste korrektur er et C-14 analyse-resultat fremkommet på den anden prøve fra trækullaget, K-2835. Den viser 1425 ± 70 e. Kr. og prøven er altså, som den foregående, fra samme periode som den store kogestensrøse.

Prøven af skulpter af bog fra Dansebøgen, K-3836, dateres til tidsrummet 1720-1920, uden at man kan angive tidspunktet nøjere indenfor dette interval. Sandsynligvis er frugterne faldet fra den ældre dansebøg, som vi antager blev fældet under pietismen 1731-44. Skallerne lå nemlig ovenpå det kompakte lerlag, men uden for det pløjede område. De var kun dækket af det yngste opfyldningslag, der hermed dateres til efter o. 1750. Det vil sige, at den sidste udbedring er sket, efter at den yngste Dansebøg er groet op som rodskud af den ældre.

Dyhre Rasmussens optegnelse om engslæt ved søen

Engang omkring 1959 har S. Dyhre Rasmussen optegnet følgende, væsentlig efter Valdemar Pedersen, Rejnstrup:

»Engene er blevet slået til hø, siden Dyrehaven blev oprettet - måske inden den tid også -. Høet blev bragt til dyrene. Engene havde (hver sit) nummer. Eng nr. 8 ligger længst ude ved Øster Stænge, derefter nr. 7 og 6. Nr. 5 gik omtrent til Valdemars hein (?). Derefter nr. 4. Engen nr. 3 skilte, der hvor det gamle dyrehave-hegn gik eller ca. fra østerdelen af det fremragende stendige. Engen nr. 2 var så norden for stendiget. Da var der dyrehave, hvor stendiget er; men dyrehaven, hvor stendiget er, blev nedlagt omkring 1940. Engen nr. 1 var vesten for bækken. Dyrehaven er stadig reduceret siden ca. 1918-20.

Skovfoged Pedersen, Engly Pedersens far, havde som regel sine køer og ungvædder gående på disse enge efter høet - der blev kun slået en gang -. Han havde ca. 3 køer og 2-3 ungvædder, 2 heste. Andre opfodrende dyr gik ikke i enghaven dengang. Da skovfogedens køer og heste gik der, var rørene ikke beskyttet med hegn. Men de (dyrene) rørte ikke rørene, da der var så få dyr og rigeligt græs.

Da skovfoged Popp overtog bestillingen, blev fremmede dyr lukket ind i enghaven - så mange, så græsset ikke slog til, og det gik ud over rørene. Så måtte man sætte hegn for.

Da Pæ'sen var dreng, var der ingen rør af betydning, men derimod siv eller blider. Man skar disse siv af og brugte dem til tækning. Der stod enkelte kolonier af rør. Men da man begyndte at skære disse rør, bredte de sig meget stærkt og fortrængte sivene eller bliderne. Og på den måde blev det til den urskov af rør, der er i dag. Men nu er rørene på retur igen, siger Pæ'sen.

Blidebræmme ud for Bondegården var ca. 5 m bred. Den stod 10-15 m ude i søen. Der var da får i folden. Men da hestene kom til, gnavede de sivene af, især i tørre somre. De stod på 2-4 alen vand, men de forsvandt. Det samme gentog sig ud for Rejnstrup markerne og langs åen. Så snart løsdriften blev almindelig, forsvandt rør og siv mange steder, hvor de ikke blev beskyttet med hegn, siger Pæ'sen.

I begyndelsen, han skar rør, var der kun 15 traver. Men det steg til maksimum 265 traver. Nu er det igen gået ned til ca. 100 traver og derunder på strækningen fra Sandbækken (Pilebækken) til Hekkenfeldt, og det på ca. 30 år. Det samme er tilfældet på Rejnstrup Holme.«

Det må erindres, at »Sørre Stænge« fandtes, hvor vestskellet for Haveris skov løb ud i søen. Det må være betegnet efter, at det lå syd for Vinstrup og Hekkenfeldt, medens »Vestre Stænge« lå, hvor Sandbækken løber ud i søen og altså er betegnet set fra Rejnstrup og Gunderslevlille.